

Adrian CHIRCU

DESPRE PIZZA, PIZZERIE, DAR ȘI DESPRE PIZZAR¹

0. Într-o intervenție² a noastră la Colocviul Internațional de Științe ale limbajului, Suceava, 1999, am abordat, în treacăt, problema substantivelor ce constituie obiectul acestei comunicări. Remarcam, atunci, dificultatea de adaptare a substantivului *pizza*, împrumutat din limba italiană, la sistemul morfologic românesc. De altfel, nu e singurul cuvânt împrumutat din limba italiană care ridică probleme de adaptare. Pot fi amintite și altele: *graffiti*, *lasagna*, *spaghetti*, *tortellini*, *gnocchi*, *broccoli*, *mozzarella*, *carpaccio*, *mortadella*, *cappuccino* etc. În ceea ce privește limba italiană, putem afirma că, alături de limba engleză, aceasta reprezintă o sursă de împrumuturi pentru limba română de azi, devansând chiar și limba franceză.

1. Dicționarele etimologice italiene (**DEG** și **DEI**) ezită în ceea ce privește etimologia acestui cuvânt. **DEG** ne dă următoarele informații: *pizza* (p. 1549) – lat. mediev. *pizza(m)*, 997, dat. got. o lomb. **pizzo*, ted. ant. *bizzo*, *pizzo* „boccone, pezzo di pane”, der. di *bizan* „mordere”, passato nei dialetti italiani, spec. nel napol. *pizza*, da cui è diffuso in it. e in altre lingue moderne.

DEI ne oferă niște informații care ni se par mai bine argumentate: *pizza*¹ (p. 2961) f. (XVI sec. Caro), *-eria* (f., XX sec., negozio dove si confeziona e si mangia la p.; v. roman e merid.); ant., forma di cacio di figura come un uovo; (Magalotti), *focaccia*; (a. 1804, D'Alberti), schiacciata rustica o dolce in uso nell'Italia centro (Marche, Umbria) – merid; *piza panis* (a. 1531, Pesaro), *piczas casey*... *pizzas de pane* (a. 1201, a Sulmona), *pizza focaccia* (a. 997,

Codex Cajetanus), forse da un lat. *picea* [placenta] come calco di 'pitta' (gr. *pitta* pece), con *i* come nel tosc. *piccia* più pani attaccati insieme, corso *péccia* paio, tosc. *appicare*, ecc., non ancora ben spiegato. Una derivazione diretta da **pits* – «punta», 'pizzo', urta contro il significato antico di «facaccia» «schiacciata». Vedi anche *pinza* (p. 2931) – ant. (a. 1256, a Rimini); 'pizza', specie di pane; (XIII sec., Salimbene), striscia o lingua di terra; cfr. venez. *pinza* pane cotto sotto la cenere, *pizza*¹, romagn. *pinza* specie di pane a forma di spola. cfr. 'pinzo'¹. Un alt dicționar important, **DELI**₂, ia în discuție (pp. 1206-1207) ambele etimologii. A se vedea, în acest sens, și cuvântul românesc *pită* (<bg. *pita*; gr. *pitta*).

1.1. Substantivul *pizza* lipsește din **DOOM**, fapt remarcat și de Theodor Hristea într-un articol publicat în paginile revistei *Limbă și Literatură*³. În schimb, apare în **DEX**, la pagina 800, *pizză*, *pizze* – „un fel de tartă din aluat, garnisită cu roșii, cașcaval, pește etc.” (cuvânt și definiție preluate din **DEX-S**). Cuvântul mai apare menționat și în **Dicționarul de cuvinte recente** al Floricăi Dimitrescu (**DCR**_{1,2}), cu o definiție asemănătoare, sau în dicționarele redactate de către Florin Marcu, **DN**₃, **MDN**, **DEIR**.

1.1.0. Pe baza sondajelor întreprinse, putem susține că forma care există în uz, *pizza*, va trebui acceptată de noul **DOOM** care e în pregătire, căci această formă i se pare vorbitorului cât se poate de firească. Un enunț de tipul *Am cumpărat o pizză* apare destul de bizar (cf. *Am cumpărat o pizza*). În cazul acestui substantiv, ar trebui să vorbim, din punct de vedere gramatical, despre o neutralizare a opoziției de număr în româna actuală și despre un morfem de tip cumulant (*pizza* + *-a* = *pizza*: desinența *-a* + morfemul determinării definite *-a*). Lucrurile sînt mai clare în cazul celorlalte limbi romanice, unde flexiunea substantivală nu mai este relevantă (fr. *pizza*, pron. [pidza], cat. *pizza*, ptg. *pizza*, *piza*, sp. *pizza*, it. *pizza*).

1.1.1. Instabilitatea acestui substantiv e remarcată și de Mioara

Avram, într-o lucrare recentă⁴, care susține că „în mai multe dicționare este dat cu finala, mai puțin obișnuită, a neaccentuat și este considerat invariabil”⁵. În schimb, nu sîntem de acord cu afirmația domniei sale conform căreia „se răspîndește din ce în ce mai mult varianta *pizză* cu pluralul *pizze*, acceptată de **DEX**.” Aceeași autoare remarcă și faptul că forma este „hibridă (neadaptată grafic, în ciuda adaptării morfologice)”⁶.

1.2. Substantivul feminin *pizzerie* (*pizza* + *-erie* < it. *pizzeria*, it. var. *pizzaria*), înregistrat în **DEX-S** (p.184), **DEX**₂ (p. 800), **DCR**₂ (pp. 178-179 – „lôcal unde se vinde și se consumă *pizza*”) și în **MDN**, e și el hibrid, la fel ca și în celelalte limbi romanice (fr. *pizzeria*, pron. [pidzerja], cat. *pizzeria*, ptg. *pizzeria*, *pizaria*, sp. *pizzería*), căci și aceste limbi au împrumutat cuvîntul din limba italiană, cuvînt format, în această limbă, prin derivare progresivă de tip sufixal *pizza* + *-eria*, sufixul italian fiind înlocuit printr-un sufix specific fiecărei limbi. În limba română, acest sufix e de dată recentă și este, „în esență, de origine franceză și, o dată pătruns în limba română, a constituit stimulul care a dus la punerea în mișcare a unei analogii latente cu elemente preexistente în limba română”⁷. Sufixul coexistă în limba română contemporană cu un altul mai vechi, *-ărie* (*lăptărie*, *fierărie*, *cojocărie*, *blănărie*, *librărie*, *cămătărie* etc.).

1.3. Un alt substantiv din aceeași familie lexicală este și cuvîntul *pizzar* – „persoană care face *pizza*”, creat pe teren românesc, căci în unele limbi romanice avem un împrumut direct din italiană *pizzaiolo* (*pizza* + *-aiolo* – „chi fa le *pizze* / *gestore di pizzeria*”), cum este cazul fr. *pizzaiolo*, *pizzad'ole*. Cuvîntul nu e înregistrat în nici o lucrare lexicografică de la noi (**DEX**₂, **DOOM**, **DCR**_{1,2}, **DN**₃, **MDN**, **DEIR**) și se pare că acesta se impune, fiindcă s-a adaptat cu ușurință la sistemul limbii române, mai ales în ceea ce privește sufixul de agent (*-ar*), sufix care este foarte productiv și care face parte din fondul latin moștenit al limbii române (lat. *-arius*: *morar*, *păcurar*, *olar*, *argintar*, *găinar*,

rotar etc.). În latină avem *ollarius*, *herbarius*, *porcinarius* etc. Dăm cîteva exemple și pentru alte limbi romanice: fr. *menuisier*, *meunier*, it. *ferraio*, cat. *ferrer*, sp. *herrero*, sd. *molinargiu*, ret. *chevrer*, prov. *Tentchurier*, ptg. *padeiro*. Spaniola a făcut și ea apel la acest sufix productiv (sp. *pizzero*). L-am înfîlnit pentru prima dată în paginile ziarului *România liberă*, serie nouă, nr. 2733, miercuri, 24 martie 1999, p. 14. Rădăcina cuvîntului păstrează același aspect hibrid despre care vorbeam mai sus.

1.3.1. Cuvîntul reprezintă o creație lexicală pe teren românesc, posibilele sale sinonime, *brutar* și *pitar*, neîncadrîndu-se bine în enunțuri care conțin în structura lor substantivul *pizza*, căci *brutarul*, de fapt, nu face *pizza*.

2. Nu ne rămîne decît să acceptăm familia de cuvinte a substantivului *pizza*, pronunțat cu [tʃ], (familia de cuvinte a substantivului *pizza* cunoaște, în italiană, pe lîngă cuvintele discutate, și altele: *pizzétta*, *pizzettina*, *pizzoso*, *pizaiola*, *pizzosità*), cel care va decide soarta acestui cuvînt în limba română fiind, fără îndoială, tot vorbitorul, căci el e cel care atestă faptul că „*limbajul e făcut de și pentru vorbitori, nu de lingviști pentru lingviști*”⁸.

BIBLIOGRAFIE

a) Studii și articole

1. AVRAM, Mioara, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura Cartier, 2001, 304 p.

2. CHIRCU, Adrian, *Limba română actuală între normă și uz. Probleme de fonetică, morfologie și sintaxă*, în *Acele Colocviului Internațional de Științe ale limbajului*, vol. IV (Limbaje și comunicare), Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2000, p. 161-168.

3. COȘERIU, Eugen, *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, 184 p.

4. DOMINTE, Constantin, *Sufixul -erie în limba română în Studii și materiale*

privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. al IV-lea, București, Editura Academiei, 1967, p. 69-79.

5. HRISTEA, Theodor, *Ortografia și ortoepia neologismelor românești (cu referire specială la împrumuturile recente)*, în *Limbă și literatură*, vol. II, București, Societatea de Științe filologice, 1995, p. 36-53.

6. MARGARITO, Mariagrazia, *Italianismes du français. Notes sur des parcours de recherche*, în *Cahiers de Lexicologie*, nr. 78, fasc. 1, Institut de Linguistique française (CNRS) & Honoré Champion, Paris, 2001, p. 117-126.

7. Walter, Henriette, *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*, Paris, Editions Robert Laffont, 1997, 345 p.

b) **Dicționare**

1. BATTISTI, Carlo, ALESSIO, Giovanni, *Dizionario Etimologico Italiano* (DEI), volume quarto (Me-Ra), Firenze, G. Barbèra Editore, 1968.

2. CORTELAZZO, Manlio, ZOLLI, Paolo, *Dizionario Etimologico della lingua italiana*, seconda edizione (DELI₂), Bologna, Zanichelli, 1999.

3. DE MAURO, Tulio, MANCINI, Marco, *Dizionario Etimologico Garzanti* (DEG), Milano, Garzanti Linguistica, 2000.

4. *Dicionário da língua portuguesa contemporânea*, II, Académia das Ciências de Lisboa & Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa, Editorial Verbo, 2001.

5. *Dicționarul explicativ al limbii române. Supliment* (DEX-S), București, Editura Academiei, 1988.

6. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX₂), ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

7. *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), București, Editura Academiei, 1982.

8. DIMITRESCU, Florica, *Dicționar de cuvinte recente* (DCR₁), București, Editura Albatros, 1982.

9. DIMITRESCU, Florica, *Dicționar de cuvinte recente* (DCR₂), București, Editura Logos, 1997.

10. *Gran Diccionario de la lengua española*, Barcelona, Larousse Planeta, S.A., 1996.

11. *Gran Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, 1998.

12. *Le Grand Robert de la langue*

française, deuxième édition dirigée par Alain Rey, tome 5 (orge-roma), Paris, Dictionnaires Le Robert, 2001.

13. MARCU, Florin, *Marele Dicționar de neologisme* (MDN), București, Editura Saeculum I.O., 2000.

14. MARCU, Florin, *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române* (DEIR), București, Editurile Saeculum I.O. & Vestala, 2001.

15. MARCU, Florin, MANECA, Constant, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a (DN₃), București, Editura Academiei, 1978.

16. ZINGARELLI, Nicola, *lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana* (ZVLI), a cura di Miro Dagiotti e Luigi Rosiello, Dodicesima edizione-ristampa, Bologna, Zanichelli, 1995.

17. WALTER, Henriette, *Dictionnaire des mots d'origine étrangère*, 2e édition, Paris, Editions Larousse & France Loisirs, 2001.

NOTE

¹ Inițial, acest articol a fost prezentat la o sesiune de comunicări, organizată de Catedra de limba română a Facultății de Litere din Cluj-Napoca, în toamna anului 2002.

² Adrian CHIRCU, *Limba română actuală între normă și uz. Probleme de fonetică, morfologie și sintaxă*, în *Actele Colocviului Internațional de Științe ale limbajului*, vol. IV (Limbaje și comunicare), Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2000, p. 161-168.

³ Theodor HRISTEA, *Ortografia și ortoepia neologismelor românești (cu referire specială la împrumuturile recente)*, în *Limbă și literatură*, vol. II, București, Societatea de Științe Filologice, 1995, p. 36-53.

⁴ Mioara AVRAM, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*. Chișinău, Editura Cartier, 2001, p. 52-53.

⁵ *Ibidem*, p. 52.

⁶ *Ibidem*, p. 53.

⁷ Constantin DOMINTE, *Sufixul -erie în limba română* în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea, București, Editura Academiei, 1967, p. 69.

⁸ Eugen COȘERIU, *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 30.